

ראיון עם דוד שחר

יצחק בצלאל

ספרות ואלוהיה

לפני שפתחתי אני בשאלותי. פתח דוד שחר ואמר:

"ישנה רק בעייה אחת שעליה כדאי לדבר ורוצה אני לדבר — וזו בעיית אלוהים. ומסוגיה זו משתלשלות שתי שאלות: האחת — האם יש קשר בין אלוהים לדת, והשניה — היש קשר בין אלוהי ישראל לבין היהדות כפי שהיא כיום. מהו אלוהים? הרי זו בקשת המשמעות בחיים. אלוהים — זו מילה שאינה מודרנית. שמתביישים בה. אלוהים. משמעו כל אידיאה וערך שאדם מחפש. עניינים כמו פוליטיקה ומדד יוקר המחיה אינם מעניינים אותי. רבים בתוכנו עובדים לאליל המדד. כאילו המדד קובע אושרו של אדם, כאילו יש לכך משמעות. זו עבודת אלילים. כל המדינה שלנו עובדת אלילים. עובדי האלילים בשעתם לא היו אידיואטים, אלא שהם היו לפי פרינציפים אחרים, חסרי-משמעות."

דוד שחר, שספרו החמישי "מגיד העתידות" הופיע לאהרונה. מדבר בשטף כמי שמשנה זו סדורה על פיו והספק רחוק ממנו. ניהר לו רק לשכנע את הזולת בצדקת אמונתו.

המהות שמעבר למציאות

— אתה מאמין באלוהים? שאלתי.
— ודאי משיב ד. שחר. אם יש ריאליה בעולם — זו קיומו של אלוהים. ואני אומר זאת כמי שהתמרד בכך בעבר.
— כיצד?

— ובכן אני מצאצאי התם סופר, אבותי אבותי היו מאד דתיים, לא כן הורי. בילד דותי למדתי תהילה בבית-ספר דתי ("תח" כמוני" — בירושלים) ואח"כ עברתי ל"בי"ס לאידיתי: "לבנים", ב"לבנים" הייתי. אגב, אשכנזי יחידי בכיתה של ספרדים. ואפילו השתתפתי במקהלה של עזרא אהרן. זכרונות הילדות החמים ביותר שלי הם מבי"ס "לבנים". בבית הורי לא קיר בלתי הינוך דתי. אך סבתי, שאצלה גרנו, היתה מאד דתית. עוד כילד הרגשתי שהיהדות כפי שהיא מוצגת ע"י סבתא אין לה קשר עם אלוהי ישראל שבתנ"ך. הלא אלוהי ישראל — אי-אפשר שידבר אידיש! בבית הורי דיברו עברית. אני דור רביעי בארץ מצד אבי וחמישי מצד אמי.

— ואיך חזרת לאמונה?

— אינני מאמין שיש בני אדם אתאיסטים ממש. במקום שיש אתאיזם — אין ערכים, ואדם שיש לו ערך כלשהו — אינו אתאיסט. אני "כופר" במובן זה שאני מעשן בשבת, אבל אני מאמין באלוהים.

— ואתה מאמין בהשגחה?

— כן. ההשגחה קיימת במובן זה שהיא מאפשרת קיום לאדם, כשם שהורים גותנים לילדם בסיס להתפתחות. ההשגחה היא לפי מידת האדם, כשם שהיחסים עם אלוהים בכללם. הם לפי מידת האדם. מידתו של האדם קובעת אם האלוהים גדול או קטן. האמונה. כמו האושר. היא עניין אישי. שההכללה לגביה מוטעית. כשם שמוטעה הנסיון לעשות את בני האדם מאושרים בשיטת הייצור ההמוני.

— אתה מאמין בשכר ועונש על מעשי אדם?

— כן. וקיום עם ישראל הוא הוכחה לכך. האדם גושא על כתפיו מעמסה כבדה של מאות דורות. אין אדם יכול להינתק מעברו. יש דברים צפויים. גם אם לא כל אדם חש בכך. כשצעיר מתאהב לראשונה. נדמה לו שזה מקרה, אך המבוגרים יודעים שבגיל זה האהבה צפויה.
— בהרבה מקומות בסיפורך אתה עוסק בנסתר, במיסטיקה, או במה

שאתה קורא הממד הרביעי של המציאות. האם בעיית הנגלה והנסתר מעסיקה אותך?

העל-טבעי, הנסתר, והנפש

— לדעתי, ספרות טובה של המציאות היא זו העוסקת במהות האמיתית שבמציאות, כלומר במה שמעבר למציאות. מאמר עתונאי שלך יתאר את המציאות כמות שהיא הרבה יותר טוב מכל תיאור ספרותי. חשיבות עבודת הסופר היא באותה תוספת של מה שמעבר למציאות, במידה שהיא נותנת משמעות למציאות. אינני מקבל את דעת הביקורת המערבית, שבמרכזה של הספרות — עומד היחיד, היחיד ועיסוקו בעצמו. לדעתי, מבקשת הספרות את הקשר שבין החולף למה שמעבר לו. החדירה לגוף הזולת — גם באהבה החושנית — היא נסיון לחדור למהות הזולת, ללא זיק זה אין באהבה כלום. כל אדם חש שקיים משהו מעבר לחולף ולגלוי לעין. הספרות עוסקת בקונטקסט זה.

כבר אמרתי, כי האלוהים הוא הריאליה האחת הקיימת, ושיש לה משמעות. כל היתר — חולף ומשתנה וקיומיותו מפוקפקת בעיני. כש"אומרים "מיסטיקה", מתכוונים לכך מנקודת מבט של העולם החולף, אך בעיני דוקא הדברים החולפים נראים בלתי ממשיים וחי היום-יום — הם האומרים דרשני.

האם בכך אתה מסביר את מה שבסיפור אחד אתה מגדיר כתמיהה והשתאות שלך לכל דבר בעולם?

— כן. כל ילד מתחיל ב"למה". הוא מבקש סיבות לדברים. משהתבגר הוא חדל לשאול, כי קיבל תשובות לשאלותיו. אך התשובות שקיבל, ובעיקר התשובות המדעיות, אינן מספקות. לדוגמה, ההסבר לחילופי יום ולילה הוא סיבוב הארץ סביב השמש. אך מדוע סובבת הארץ? המדע מסתפק בתיאור, וכשאתה שואל מעבר לזה, אתה מגיע למשמעות, לא ל"היבט בימי-הביניים כשאמרו ריאליוס התכוונו לאלוהים, היום מתכוונים בכך למשכורת.

— אתה מאמין בחופעות על-טבעיות, כמו "סיאנס" המתואר באחד מסיפוריך?

— בהחלט. משיב ד. שחר. גם השתתפתי בסיאנסים, בארץ ובחו"ל. כל אדם מרגיש שהגוף משמש כלי לאיזו מהות רוחנית, שאינה מתחילה ואינה מסתיימת בו. לדוגמה, אתה רואה הצגה של שקספיר, וכאילו המחבר דיבר אליך, אף כי הוא מת לפני 400 שנה. או שאתה צוחק היום מקריאת "דון קישוט", שמחברו מת וכתב בשפה שאינך יודע. ובכן, יש קשר בינך לבין נפש המחבר שאינו בחיים. אנשים המשתתפים בסיאנסים מנסים את הדרך הקצרה אל אותה נפש. הטכניקה לכך היא פרימיטיבית, אך ההרגשה שמעבר לה היא מהותית.

— האם אפשר באמצעות הסיאנס להגיע לקשר אל הנפש?

— היחס שבין הקשר אל נפשות שמעבר למציאות והתוצאות ב"סיאנס, הוא כמו סוציאליזם ומפלגה שמבקשת להגשים את הרעיון הסוציאליסטי. אינני חושב שההצלחה בסיאנס גדולה יותר מאשר במפלגה סוציאליסטית.

קדושת הלאומיות היהודית

— באחד מסיפוריך אתה כותב, כי הלאומיות היהודית יסודה בקדור שה, וכמוה הסוציאליזם היהודי. למה כוונתך?

— אני מתכוון למה שאמר הנביא לישראל: ואם תאמרו להיות ככל הגויים, היה לא תהיה כדבר הזה. יש בעם ישראל איזו חוקיות שונה מבשאר עמים. לא נצליח להיות ככל העמים. אנו חייבים להיות נאמנים לעצמנו ולא לאידיאלים של אחרים. גם בספרות עלינו להיות נאמנים לעצמנו. איננו יכולים להיות נאמנים לספרות של אחרים.

— והאם מדברריך משתמע שעם ישראל הוא עם קדוש או נבחר?

— אני סבור שלקבוצות, כמו ליחידים, יש גורל מיוחד ויש חוקיות ספציפית. בטהובן נועד להיות מלחין גאון וקסיוס קליי — מתאגרף, ועם (סוף בעמוד ב')

ספרות ואלוהיה

(סוף מעמוד א')

ישראל נולד עם חוקיות ספציפית, ולא נוכל להיות ככל הגויים. אני מאמין בערכים קדושים של העם היהודי. יותר מאשר בסוציאליזם, קר מוניזם, וכיוצ"ב. בעיני, עם ישראל כפי שהוא מתבטא בתורה — הוא עם קדוש, אם כי דרך היהדות כיום נראית לי סילוף.

— ומהי אותה יהדות אמיתית שבתנ"ך?

— לא אוכל להגדיר.

— ומהי החוקיות השונה המציינת את עם ישראל?

— אומר רק מה שאני מרגיש: למשל, אני בטוח שכאן, בישראל, יוצר משהו אחר, קרוב יותר לאלוהי ישראל. ההתמרדות הקיימת עתה היא מוצדקת. כי אנו נושאים על גבינו סבל מאות דורות בגולה.

— האם אתה רואה סימנים להתקרבות מחדש לאלוהים בישראל?

— לא הייתי בארץ הרבה שנים, משיב ד. שחר. אבל יש סימנים לכך. לפני שנים מספר הייתי במילואים ולפתע התקבץ מניין לתפילה מאנשים שלא הייתי משער שיתפללו. או בתקופה מסוימת הודיתי בקיבוץ שפיים. בכיתה י"ב, ונוכחתי שהם מחפשים. המסריאליזם ותורת בורוכוב לא דבקו בהם.

הם חיפשו אלוהים?

— הם חיפשו משמעות, הם קראו לזה צדק, או בסחון המדינה, או מדע. הניסוח אינו חשוב.

(בשיטה זו — הרהרתי לעצמי — אפשר באמת להוכיח שכל העולם מחפש אלוהים. אבל בראיון אין זה מתפקידי להתווכח. מכל מקום, הסימנים „לתשובה אל אלהים“, נראו קלושים בעיני).

— מהו יחסך לנצרות? הוספתי ושאלתי. בסיפור אחד (אשת בעל האוב) רואה האני-המספר חזון בכנסיה, והמספר משמיע דברים כמו „די לנו בתורת אדוננו המשיח והמתפלל לישוע הגוצרי ולאמו“, וכך וכך. איך דבר זה מתיישב עם אמונתך?

— יחסי לנצרות זו פרשה ארוכה, משיב ד. שחר. אני סבור שישו היה נביא, שהלך בדרך המקובלת של הנביאים שקדמו לו. כל מהותו היא מהות של נבואה שלחמה נגד הקונבנציה החיצונית של הדת וחיפשה את המהות. השאלה היא רק מהו הקשר בין ישו לנצרות, בין תורת הרח"מים שלו לאינקוויזיטורים. ואין קשר. ואילו לשאלתך על השימוש בסיפור שלי בסרמינולוגיה גוצרית, אין לכך חשיבות. זוהי „ליצנציה פואטיקה“.

הכתיבה כחלום

— בעת קריאת סיפורך „אשת בעל האוב“, היה נדמה לי שכתבת אר תו במצב של טרגס. האם סיפוריך נכתבים לפי תוכנית ובמצב של סיכחון?

— כתיבה אינה פונקציה של מחשבה לוגית. כשאתה חושב על הסר פור שתכתוב, אתה חושב בהגיון, אבל בכתיבה יוצאים דברים אחרים. בכתיבה יש משהו מהחלום, שלסופר אין שליטה בו. הסופר יכול להכניס בזה איזה סדר. הרי כל החיים הם כמו חלום.

— האם לכך התכוונת, כשכתבת בסיפור אחד: „הייתי מייחס את הכתיבה... מתוך הערפול בו אני נתון“?

— אני סבור שהאדם משתמש בחלק קטנטן מיכולת ההכרה שבו. רוב פעולותיו אינן נובעות מהכרה, כמו: רעב, צמא, אהבה. כך גם הכתיבה.

— מתי התחלת לכתוב?

— נדמה לי שנולדתי לכתיבה. כתבתי בילדותי וגם ציירתי, אח"כ הפסקתי. היה שלב שרציתי להיות איש מעשה, רציתי להיות מועיל. באר ניברסיטה למדתי פסיכולוגיה. וזמן מה אף עבדתי כפסיכולוג. אח"כ חזרתי לכתוב. את סיפורי הראשונים פרסמתי בגיל עשרים ומשהו. קובץ הסיפורים הראשון שלי, „על החלומות“, יצא בשנת 1956 בהיותי בן 30. אח"כ פרסמתי רומן ועוד שני קבצי סיפורים. בעצם, כל עשייה בעולם משעממת אותי, פרט לכתיבה. את מחייתי אני מוצא רוב השנים מהוראה. לפעמים אני מתגעגע לציור. אולי זה עוד יסרוץ בי פעם.

— ובמה שונה אסופת סיפוריך זו מקודמותיה?

— קובץ זה ממשיך את קודמיו. אינני מנסה לכתוב בדרך אחרת. אם מורגש בו שינוי, הרי השינוי חל בי. יותר מאשר בעבר, אני סבור עכשיו, שאין להבין את היחיד אלא בקונטקסט שלו עם עברו, מורשתו, והקבוצה בתוכה הוא נולד.

— דומני שכתבת פעם גם מחזה.

— כן. כתבתי מחזה לילדים באנגלית יחד עם חברי רוברט פרינד. המחזה זכה בפרס והוצג בניו-יורק, אך אינני מחשיבו. לפני הרבה שנים כתבתי מחזה בעברית והראיתו ל„הבימה“. הוא לא הוצג. אני סבור ש" מחזה הוא עולם בסני עצמו. שבו הסכניקה מכתובה את הכתיבה. אינני מאמין בהמחזה של חומר שהופיע קודם כסיפור.

ירושלים, עדות המזרח ואוטוביוגרפיה

— יש כמה דמויות החוזרות במרבית הסיפורים שבקובץ האחרון שלך, בכמה סיפורים אתה גם מפנה את הקורא לסיפורים שבקבצים קודמים שלך. האם זה כדי ליצור המשכיות בסיפורים?

— כל הסיפורים כולם הם סביב מסכת חיים אחת, משיב ד. שחר.

— האם סיפורים אלה הם אוטוביוגרפיים?

— אני משתמש בדמויות והווי שאני מכיר (אבא, חדוד, סבתא וכד'). אך אני משתמש בעובדות שארעו בפסיפס שהוא שלי ובהקשרים שלי. הם אינם אוטוביוגרפיים במובן הפשוט של המלה.

— אתה דור רביעי או חמישי בארץ, האם לעובדה זו יש משמעות בסיפוריך, למשל באופן השימוש בלשון?

— הורי דיברו אתי עברית. אידיש למדתי מסבתא. אם יש הבדלים בשימושי-לשון, זה אינו מודע לי. אגב, אבי סיפר לי כי במשפחתנו יש מסורת שאנו ממוצא ספרדי. אבותי חיו בהונגריה והיו שם קיבוצי יהודים ספרדים שהתבללו במשך השנים.

— כל סיפוריך — רקעם הוא ירושלים?

— כן. נולדתי בירושלים, ואני מרגיש עצמי כחלק ממנה. אני אוהב אותה, שונא אותה, גלחם בה, אך איני יכול להינתק ממנה. ירושלים היא המסגרת של חיי ואני אינני מאמין שסופר יכול לכתוב כתיבה קוסמופולר ליטית.

— בסיפוריך מרבה אתה לתאר דמויות מיוצאי אסיה ואפריקה. מה יח"סן ליהודים אלה?

— מאז ומתמיד היתה לי סימפטיה אל עדות המזרח. למדתי אתם ויש לי הרבה חברים מתוכם. אך אין לי הכללות לגביהם. אני רק סבור שביוצאי עדות המזרח יש בדרך כלל יותר ויטליות ויותר ראשוניות ובלתי-אמצעיות, אבל כמובן במציאות יש כאלה ויש אחרים. מי שאינו מכיר את עדות המזרח, סבור שכולם דומים. האמת היא שהבדלים בתוכם עצומים. כשהייתי ילד יכולתי להבחין בין אורפלי לחלבי, ובינו לבין עג'מי. היום שוב אני מתקשה להבחין.

— האם אתה מבחין בין „משמרות“ בספרות העברית, האם אתה משיך עצמך לקבוצה, לזרם או למשמרת ספרותית?

— לא חשבתי על זה. אם תרצה לדעת מי השפיע עלי, נדמה לי שרבים. אני אוהב יותר מכולם את: תומס מאן, דוסטויבסקי ופרוסט. ומש"לנו אהבתי מאד את שלום-עליכם ואני מתפעל מעגנון.

בסיכום: סכניקות אינן חשובות בעיני. מה שחשוב בספרות, אני רוצה לשוב ולהדגיש, הוא — קיומו של אלוהים. ועם כל אמונתי באלוהי ישראל, אני סבור שמהו ביהדות של היום השתבש. אין קשר עם אלוהים. ובעייה זו חשובה בעיני ומעסיקה אותי יותר מכל הסכניקות הספרותיות.